

Wandelingen

Open Monumenten dagen

9 en 10 september 2023

Zutphen

Stichting Stolpersteine Zutphen

(m) info@stolpersteinezutphen.nl

(w) www.stolpersteinezutphen.nl

Twee wandelingen in Zutphen langs Stolpersteine

Stolpersteine (Struikelstenen) liggen voor huizen van vooral de Joodse inwoners uit Zutphen die in de Tweede Wereldoorlog zijn weggevoerd en vermoord en van wie geen fysiek graf bekend is.

Er is een wandeling door de Schilderswijk waar op initiatief van de buurtbewoners meerdere Stolpersteine zijn gelegd. De start vindt plaats op de Warnveldseweg 52.

En er is ook een wandeling door het centrum van Zutphen langs de Stolpersteine die gelegd zijn door de Stichting Stolpersteine Zutphen. Deze wandeling begint vanaf de Burgerzaal van het oude stadhuis, 's Gravenhof 2 te Zutphen.

In 2013 is de Stichting Stolpersteine Zutphen opgericht. De Stichting heeft als doel om door middel van deelname aan het project Stolpersteine van de Duitse kunstenaar Gunter Demnig, de herinnering levend te houden aan Joodse en andere medeburgers die door de Nazi's in de Tweede Wereldoorlog zijn weggevoerd en vermoord in de concentratiekampen en elders. Dit doet de Stichting door Stolpersteine te plaatsen voor de huizen van vooral de Joodse inwoners uit Zutphen die in de Tweede Wereldoorlog zijn weggevoerd en omgebracht. Van de ooit bruisende Joodse gemeenschap in Zutphen keerden slechts 42 joden terug uit de kampen.

Ter nagedachtenis aan de ruim 390 Zutphense joden en Sinti/Roma van wie ieder fysiek spoor ontbreekt en van wie geen graf bekend is, zijn inmiddels per eind 2021, 88 Stolpersteine gelegd voor 34 huizen. Deze stenen zijn betaald door familieleden van de slachtoffers of door adoptanten die op deze wijze hun betrokkenheid willen tonen. In de Schilderswijk in Zutphen zijn eind 2021 op initiatief van de wijk ook meerdere stenen gelegd.

Het project Stolpersteine ('struikelstenen', 10 x 10 cm, steen, messing bovenlaag) is in 1993 gestart door Gunter Demnig (1947). Deze Duitse kunstenaar plaatste inmiddels ruim 75.000 Stolpersteine in 21 Europese landen. Ze worden struikelstenen genoemd, omdat je er over struikelt, met je hoofd en je hart. Bovendien moet je buigen om de tekst te kunnen lezen.

Op de stenen staan de namen van de slachtoffers, hun geboortedatum, de deportatie- en overlijdensdatum en de naam van het concentratiekamp waar ze zijn omgebracht.

Voor vragen over het plaatsen van een Stolperstein of verdere informatie kunt u contact opnemen via info@stolpersteinezutphen.nl of <https://www.stolpersteinezutphen.nl/>

Wandeling centrum

A. Raadhuissteeg 8

Hier woonde Herman Snatager (1912) met zijn moeder Julie Snatager – Wallerstein (1881) en zijn vrouw Betty Snatager – Polak (1914). Herman runt het familiebedrijf, een grossierderij in naaiartikelen.

Herman was van 7 oktober 1941 tot januari 1942 ondergedoken. Dan keert hij toch weer terug naar Zutphen. Een maand later onteigenen de Duitsers veel Joodse bedrijven, waaronder de Firma Snatager. Betty en Herman zitten zonder inkomsten. Gelukkig kan Herman als knecht aan de slag in de bakkerij van oom David. In september ontdekt Betty dat ze zwanger is.

Januari 1943 wordt Julie (61) door de Duitsers weggevoerd. Ze wordt op 1 februari 1943 vermoord in Auschwitz. Wat moeten Herman en Betty doen? Een onderduikplek vinden voor een zwangere vrouw is erg lastig. Een huilende baby kan de Duitsers immers alarmeren. Bovendien is de kans klein dat ze in onderduik bij elkaar kunnen blijven. Ze besluiten de gebeurtenissen samen af te wachten. Op 22 maart 1943 worden Betty en Herman Snatager opgepakt en gedeporteerd naar Westerbork. Meteen bij aankomst worden ze gesplitst

Op 9 mei 1943 bevalt Betty in kamp Westerbork van een zoon. Herman en Betty noemen hem Emanuel, naar Hermans vader. Maar de baby sterft op 26 mei 1943. De urn met zijn as wordt op de Joodse begraafplaats in Diemen bijgezet. Betty en Herman gaan in juli 1943 samen op transport. Zij worden vermoord in Sobibor op 23 juli 1943.

De bron van dit verhaal is het boek "zo gaan we allemaal" Een dertigtal brieven van Herman Snatager (1912-1943), joods handelsreiziger uit Zutphen. Hij beschrijft zijn korte onderduikperiode in Wapenveld, samen met broer Eduard, die als enige van de familie Snatager de oorlog overleefde.

B. Houtmarkt 74 a

Berendina Hamburg – De Leeuw woonde op de Houtmarkt 74a. Zij overleed in april 1943 in Westerbork 3 dagen nadat haar man (Juda Hamburg) was overleden. Zowel haar urn als ook zijn urn zijn bijgezet op de Joodse begraafplaats in Diemen.

Jacob Hamburg woonde ook op dit adres. Hij is op 19 juli 1942 vermoord te Auschwitz Birkenau. Jacob was vanaf september 1938 woonachtig in Amsterdam (bron Amsterdams archief) van waaruit hij waarschijnlijk werd afgevoerd (bron Joodsmonument).

Flora Frank woonde ook op dit adres. Zij was het zesde kind van de in totaal acht kinderen van Aaron Frank en Esther Prins uit Zwolle. Flora verhuisde in 1919 naar Zandvoort, tien jaar voordat haar broer Maurits daar kwam wonen. Ze was verpleegster van beroep en indertijd was het niet gebruikelijk dat verpleegsters ook trouwden en een gezin stichtten. Flora bleef dus vrijgezel. Haar broers Maurits, Abraham en Simon en haar zuster Sara overleefden de oorlog niet. Daarentegen haar zusters Judic Frank-Frank en Rebecca Frank overleefden de shoa wel en werden resp. 77 en 79 jaar oud.

Familie Frank, met linksonder Flora Frank.

C. Sprongstraat 9

Op dit adres woonden verschillende personen. Helaas is vooralsnog niet veel informatie bekend. Van Leentje Weijel-Sternfeld weten we dat zij de dochter was van Isaak Sternfeld en Antonetta Koppel. Ze was wollennaaiester van beroep. Op 14 mei 1943 is zij vermoord in Sobibor. Zij is 69 jaar geworden. Abraham Weijel woonde ook op dit adres. Hij was slager van beroep. Ook hij is op 14 mei 1943 vermoord in Sobibor op de leeftijd van 68 jaar. Dinetje Jacob was dienstbode van beroep. Zij is op 11 juni 1943 in Sobibor vermoord en is 54 jaar geworden. Van Izak Weijel is bekend dat hij op 24 september 1943 in Sobibor is vermoord op 39 jarige leeftijd.

D. Frankensteeg 5

KL. HERZOGENBUSCH (VUGHT) T/D-Nr. 23344

LIPSCHITS Meijer
N a m e V o r n a m e

3.06.1899 Zutphen 8727
Geb.-Datum Geb.-ort Häftl. Nr.

Häftl. Pers. Karte Dokumente: 1

Inf. Karten:

Bemerkungen:

Umschlag-Nr.:

Meijer Lipschits woonde met zijn vrouw Jetta, geboren van Geens, en dochter Heintje in de Frankenstraat 5. Hij was op 3 juni 1899 geboren op nummer 3 in dezelfde Frankenstraat. Jetta was in Doetinchem geboren op 21 augustus 1896. Heintje werd op eerste kerstdag 25 december 1929 geboren in Zutphen. Meijer werd rond 7 april 1943 weggevoerd eerst naar Vught en daarna, op 16 september 1943, naar

Westerbork. Hij is op 24 september 1943 in Auschwitz vermoord. Meijer was toen 44 jaar. Van Jetta en Heintje weten we alleen dat zij in Sobibor zijn vermoord beiden op 11 juni 1943. Jetta was 47 jaar en Heintje 14 jaar.

E. Broederenkerkhof 2

Hier woonden Abraham Hamburg, geboren op 17 juni 1882, woonde met zijn vrouw Rosalina, geboren Glaser en geboren op 27 mei 1885, en zijn twee dochters, Flora, geboren op 11 april 1922, en Elisabeth Jetta, geboren op 18 september 1924 op het Broederenkerkhof 2. Zijn beroep was slager. Op de begane grond was de koosjere slagerij.

Aan de vooravond van Jom Kippoer, 1942 werd Abraham weggevoerd. 14 dagen later aan de vooravond van Simchat Tora, werden Rosalina en Elisabeth Jetta weggevoerd. Ze zijn alle drie op 2 november 1942 vermoord in Auschwitz.

Flora koos er voor om onder te duiken. Ze was toen 18 jaar en heeft de oorlog overleefd. Zij is na de oorlog naar Palestina / huidig Israël gegaan en is daar gebleven. Haar twee kinderen waren aanwezig bij het leggen van deze Stolpersteine en hebben een indrukwekkend rede gehouden.

Zie daarvoor: <https://stolpersteinezutphen.nl/adres/broederenkerkhof-2>

Abraham Hamburg

F. Barltheze 42

Op dit adres woonde Isak Cohen, geboren op 3 september 1875, met zijn vrouw Emma Cohen-Leeraar, geboren op 7 juli 1881, samen met hun 7 kinderen. Zijn beroep van uitdrager. Een uitdrager is een handelaar in gebruikte artikelen, zoals kleding en huisraad. De winkel waarin deze handel plaatsvindt werd een uitdragerij genoemd.

De datum waarop het gezin is weggevoerd is bij ons niet bekend. Wel weten we dat Isak op 7 mei 1943 is vermoord in Sobibor, Emma op 27 november 1942 in Auschwitz en Simon op 31 maart 1944 in Blechhammer. Dat was het grootste dwangarbeiderskamp van de Organisation Schmelt, een groot industrieel complex. Met 50.000 (voornamelijk Joodse) dwangarbeiders in meerdere kampen. In 1944 werd de organisatie ontmanteld en diende Blechhammer als subkamp van Auschwitz. Isak en Emma hadden zo-

als benoemd 7 kinderen. Ze waren onder meer elektriciens, pettenmaakster, huisschilder, meubelmaker en boekhouder.

Onderduikers.

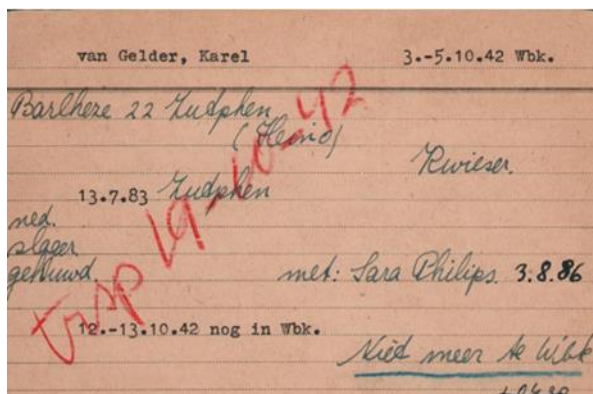
Opvallend is ook dat op dit adres ook onderduikers hebben gezeten. Gerard Meemelink, geboren 11 oktober 1911 en op 14 oktober 1944 overleden. In het Gelders Archief en elders op internet staan geen andere vermeldingen.

Ook Marcus Turksma heeft op dit adres ondergedoken gezeten. Hij is op 15 april 1899 geboren in Deventer en al op 31 oktober 1941 vermoord in Mauthausen. Marcus dreef een slagery en werkte ook in een vleesfabriek. Marcus was voorzitter van de Zutphense Wielervereniging en actief in de sport. Hij roeide, kanode en was scheidsrechter bij de lagere klassen en vaste grensrechter bij voetbalclub Go Ahead.

Op 4 oktober 1941 is Marcus door de Nederlandse politie - als één van de eersten - thuis opgepakt. Er was geen directe reden. Geschiedschrijver WWII De Jong noemt in dit verband als mogelijke reden, het in brand steken van boerderijen die in het bezit waren van NSB'ers. In september 1941 hielden de Nazi's reeds enkele razzia's buiten Amsterdam. In Arnhem en in Twente werden tussen 13 en 15 september honderden mensen opgepakt: joodse mannen. Dankzij diverse waarschuwingen konden in Zutphen tal van joden onderduiken. Helaas ontkwamen zeven Zutphense joden niet aan deze gruwelijke dodendans waaronder Marcus Turksma. Op een aanhangwagen naar de Zaadmarkt gebracht en vandaar met alle anderen naar Mauthausen op transport gesteld. Niemand wist aanvankelijk wat er met hen zou gebeuren. In brieven aan de Joodse Raad bevestigde de Sicherheitspolizei dat bovengenoemde personen tussen 14 oktober en 1 november 1941 ten gevolge van 'hersensbeschadiging' waren overleden in Mauthausen. De Joodse Gemeente te Zutphen had de eerste doden te betreuren en helaas niet de laatste.

G. Barlheze 22

Carel van Gelder, woonde hier met zijn vrouw Sara en hun kinderen Izak en Joël. Carel was veehandelaar. In 1904 emigreerde Carel naar Brooklyn in New York. Kennelijk was dit geen succes omdat hij na 7 jaar, 1911 om precies te zijn, weer is teruggekeerd. Carel was lid van de Landstorm, een uit vrijwilligers bestaand onderdeel van de landmacht, bedoeld als oorlogsreserve.

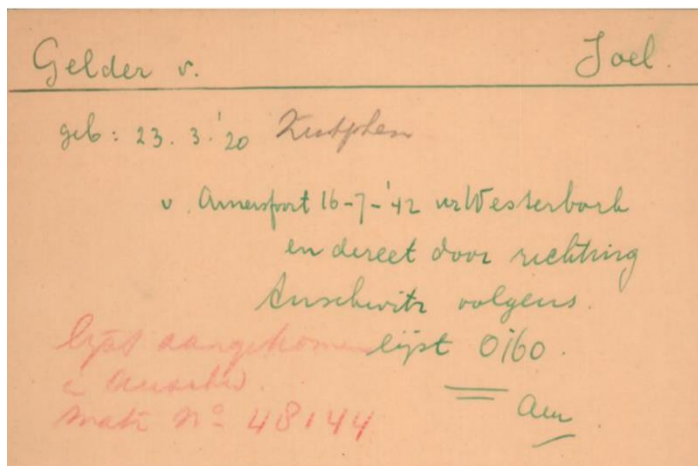

Via de website www.oorlogsbronnen.nl hebben we wat meer informatie kunnen krijgen over de familie Van Gelder. Zo hebben we verschillende foto's van registratiekaarten van het kamp Westerbork. We zien daarop dat Carel (geschreven Karel) 3 – 5 oktober 1942 wordt weggevoerd en is aangekomen in kamp Westerbork. De rode tekst geeft aan

dat hij waarschijnlijk op 19 oktober 1942 weggevoerd is naar Auschwitz waar hij op 22 oktober 1942 is vermoord. Hij was toen 59 jaar.

Eenzelfde kaart hebben we van Sara, Izak en Jöel. Sara is waarschijnlijk gelijk met Carel en Izak op 3 – 5 weggevoerd en aangekomen in kamp Westerbork. Uit de rode tekst op de kaart maken wij op dat Sara al op 10 oktober 1942 is weggevoerd naar Auschwitz waar zij op 22 oktober is vermoord. Op de kaart van Izak zien we staan dat hij op 23 oktober 1942 is weggevoerd uit kamp Westerbork. We weten dat zijn datum van overlijden (of vermoord) 31 maart 1944 is en als plaats "Midden Europa".

Sara is 56 jaar geworden en Izak 32 jaar.

Op de kaart van Joël zien we wat anders. Het is de goede Joël van Gelder, geboren 23 maart 1920 te Zutphen.

We lezen dat hij op 16 juli 1942 van kamp Amersfoort is weggevoerd naar kamp Westerbork en direct is weggevoerd naar Auschwitz waar hij op 30 september 1942 is vermoord.

Joël is 22 jaar geworden.

H. Brugstraat 5

Hier woonde de familie Neuman. Herman met zijn vrouw Sara en hun kinderen Johanna en Erich. Sara is geboren in Elst op 17 oktober 1898. Herman in Duitsland in Oppenheim op 30 mei 1889. De kinderen zijn beide geboren in Frankfurt in 1924 en 1926.

NEUMANN, Hermann Israel	26/97455 coll19 J.	9-4-43 1/13-368 17.10.18 12.10.29 3.2.43 26.2.26 1857
Brugstr.5 Zutphen	Neumann-Bachrach, Sara Regina	
30.5.89 Oppenheim	Neumann Johanna Sara	
zonder	Neumann Erich M.E. Idr.	
Fabrikant van ritueele wynen		
Joodsche zaak		
alg. adviseur J.R. 1/9'42		
gesperst wegens:	functie	
vroeg.werkring:	bankbeambte in Deutschland	
diploma sL	groothandelaar in Wyn	
	Einddiploma Realschule	
indruk:	flink in optreden, kan goed met	
	publiek omgaan en is administratief	
	onderlegd	35063

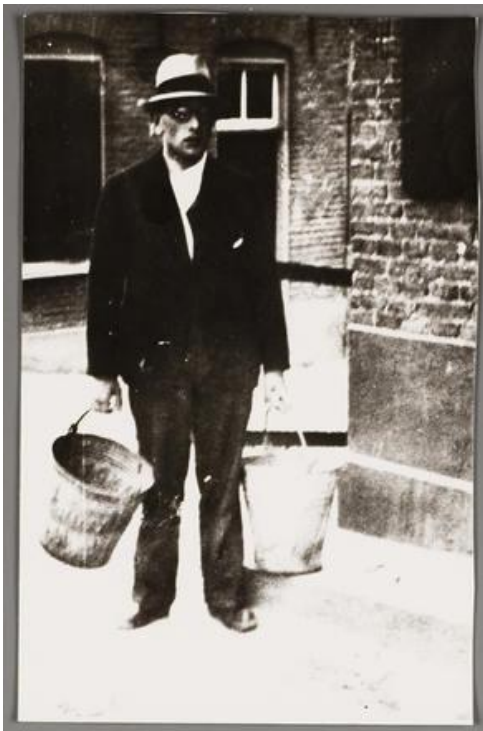
Uit de informatie op de administratiekaart van kamp Westerbork maken we op dat Hermann bankbediende is geweest in Duitsland. Maar ook groothandelaar en fabrikant van rituele wijnen. Ook staat er dat hij algemeen adviseur JR was met als datum 1-9-'42. Waar JR voor staat weten wij niet. Joodse Raad?

Hij is flink in zijn optreden, kan goed met publiek omgaan en is administratief onderlegd.

We lezen dat zijn Sara en kinderen Johanna en Erich ook op 9 april 1943 zijn aangekomen in Kamp Westerbork. De rode letters geven aan dat op 13 juli 1943 zij alle vier op "transport" zijn gezet. En we weten dat zij alle vier op 16 juli 1943 in Sobibor zijn vermoord.

I. Nieuwstad 7

Hier woonde Marianne van Gelder – Davids. Zij is op 26 februari 1873 geboren in Culemborg.

Marianna was gehuwd met Eleazar van Gelder die in 1916 overleed. Eleazar en Marianna hadden een zoon Abraham David (zie de foto). Abraham was landbouwer. Hij is geboren in Leerdam op 10 november 1901. Marianna van Gelder Davids was een dochter van Salomon Davids en Klaartje Pakkendrager.

Bij het uitbreken van de oorlog woonde Marianne op Nieuwstad 7. Op welke datum zij is weggevoerd van Zutphen naar Kamp Westerbork is niet bij ons bekend. Zij zat er gevangen tot 11 mei 1943 want dat is de datum van haar transport naar Sobibor waar ze op 14 mei 1943 is vermoord. Zij was toen 70 jaar.

Abraham woonde bij het uitbreken van de oorlog op de Maasdijk 70, Rossum (Maasdriel). Hij is dan 38 jaar.

Wat we weten is dat hij gevangen heeft gezeten in kamp Vught vanwaar hij op 2 juli 1943 is overgebracht naar kamp Westerbork. Vanaf 6 juli 1943 is Abraham van Gelder getransporteerd van Kamp Westerbork naar Sobibor waar op 9 juli 1943 is vermoord, 41 jaar oud.

J. Nieuwstad 10

Isaak Mozes	☀ Arnhem, 6 augustus 1868	☆ Auschwitz, 26 november 1942
Anna Mozes-Doodewaard	☀ Rotterdam, 2 juni 1874	☆ Auschwitz, 26 november 1942
Daniël Mozes	☀ Zutphen, 4 oktober 1903	☆ Bergen Belsen, 31 oktober 1942

Behalve de genoemde informatie, hebben wij vooralsnog helaas geen verdere gegevens kunnen achterhalen. Mocht u meer weten over dit adres en de genoemde bewoners, dan horen wij uiteraard graag van u'

K. Nieuwstad 16

David was de zoon van Abraham Snatager en was bakker. Bij een van de vele razzia-dreigingen is er familieoverleg met o.a. zijn neven in zijn bakkerij op de Nieuwstad. David zegt dat hij in de bakkerij wil blijven. Hij denkt minder gevaar te lopen 'omdat mensen toch moeten eten'. Hij is op 27 november 1942 vermoord in Auschwitz. Hij was toen 62 jaar.

David was getrouwd met Hedwig Ansel. Van haar is een registratiekaart gevonden, maar weten we niet van welk kamp in Nederland of elders. Wel staat er op de kaart dat zijn op 24 november 1942 op transport is gezet. Zij is op 27 november 1942 vermoord in Auschwitz. Zij was 53 jaar.

Dochter Flora werkte in de grossierderij in naaiartikelen van haar oom Herman en tante Betty Snatager te Zutphen. Zij was 24 toen zijn ook op 27 november 1942 in Auschwitz is vermoord.

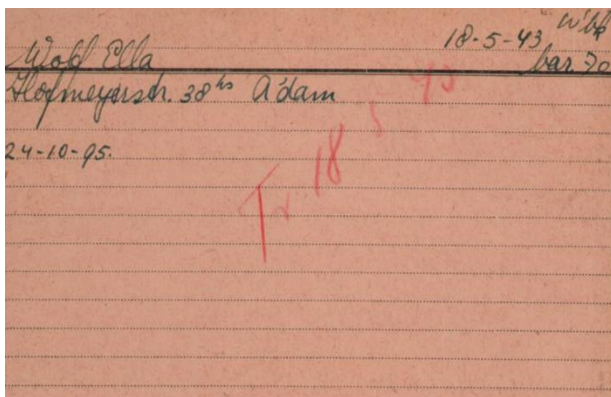
Van de tweede dochter van David en Hedwig weten we dat zij op 15 december 1942 is vermoord in Auschwitz. Zij was toen 20 jaar.

L. Nieuwstad 30

Hier woonde Abraham Philip. Abraham was van beroep manufacturier. Over hem hebben we niet veel kunnen vinden. Hij was 75 jaar toen hij op 26 maart 1943 in Sobibor werd vermoord. Hij was getrouwd met Elisabeth Weijel- Rubens.

Elisabeths meisjesnaam was Rubens-Zadoks en ze was de dochter van Jacob Meijer Rubens-de Jonge en Esther Zadoks-van Zuiden. Elisabeth was eerder getrouwd met Meijer Weijel-Aussen. Meijer was 1936 overleden. Meijer en Elisabeth hadden drie kinderen: Mientje (40 jr.), Esther (37 jr.) en Philip (34 jr.). Allen werden omgebracht in Auschwitz.

Op dit adres woonde ook Ella Wolf. Wat de relatie was met de familie Philip weten we niet. Wellicht gewoon burens. Ella was alleenstaand of van haar is geen gezinsverband bekend. Ze had twee broers en een zus: Louis (1891-1941) en Godfried (1893-1943) en Rosa (1892-1942). Ella werd op 18 mei 1943 getransporteerd van Westerbork naar Sobibor waar ze op 21 mei 1943 werd omgebracht.

Op een registratiekaart van Ella, waarschijnlijk van Kamp Westerbork, staat dat zij op de Hofmeijerstraat 38 huis woonde. Opvallend is dat op de registratiekaart van Elisabeth Weijel-Rubens staat dat zij tussen 25 januari en 1 februari 1943 een verhuisvergunning heeft gekregen en vertrekt naar de Hofmeijerstraat 38 huis te Amsterdam.

Verder woonde ook Katuse Kralova op Nieuwstad 30. Van Katuse weten we dat zij op 18 november 1942 is aangekomen in Westerbork en op 24 november op transport is gezet. Zij op 27 november vermoord in Auschwitz.

M. Nieuwstad 37

Hier woonde Willem Boutelie met zijn vrouw Hester Boutelie – Horn.

Willem Boutelie - geboren in Steenwijk op 8 maart 1919, vernoemd naar zijn opa. Vermoord in Bergen Belsen op 31 maart 1944.

Willem Boutelie was evenals zijn vader leraar wiskunde en werktuigkunde van beroep. Hij trouwde op 10 april 1942 met Hester Horn uit Nijmegen (3 juni 1917 – Auschwitz, 2 november 1942). Alhoewel Willem in Steenwijk woonde, werkte hij in de jaren 1941-1942 als leraar op het Joodse Lyceum, Thorbeckegracht 11 in Zwolle. Willem staat op diverse

lerarenfoto's uit die periode. Hij woonde door de week op kamers bij Truus en Wouter Cornelissen op de Vondelkade 13 (Herinneringsboek 1940-1945). Vader George en moeder Jansje overleefden de oorlog en bleven alleen over, zonder kinderen. George overleed op 18 april 1951 in Den Haag. Jansje overleed in Frankrijk op 11 november 1975. Op de bijgaande foto, zie je Willem Boutelie, bovenaan rechts met donker haar.

Hester Horn, roepnaam Hesje, geboren op 3 juni 1917 in Nijmegen en vermoord op 2 november 1942 in Auschwitz.

Haar ouders hadden in Nijmegen een hoedenzaak. In 1930 verhuisde het gezin nogmaals, nu naar Zutphen, Nieuwstad 37. Daar namen ze een reeds gevestigde hoedenzaak over, waarin Hester assisteerde. In april 1942 trouwde Hester met Willem Boutelie. Ze dook met haar echtgenoot, ouders en schoonouders onder op een boerderij in Warnsveld. Toen dat te gevaarlijk werd, werd gezorgd voor een onderduikadres in Friesland. De ouders van Hester gingen daarheen en overleefden de oorlog. Hester en haar man en schoonfamilie hoopten te ontkomen naar Zwitserland. Ze bleven in Warnsveld en werden kort nadien verraden, opgepakt en gedeporteerd.

N. Halterstraat 22

Marcus Israël en zijn vrouw Eva Weijel zijn hier weggevoerd.

Bekend is dat Marcus op 7 april 1943 in Kamp Vught gevangen zat. Op 8 mei 1943 is Markus Israël getransporteerd van Kamp Vught naar Kamp Westerbork. Vanaf 9 mei 1943 heeft Marcus Israël gevangen gezeten in Kamp Westerbork. Op 14 mei 1943 is Marcus Israël vermoord in Sobibor.

ISRAEL - WEIJEL, Eva	Z 34/016858	J
Halterstraat 22, Zutphen echtg.v. Israel, Marcus 21.10.76 nederl.		
bewaarder en bewoonster J. Gebouwen ritueel badvrouw 1.5.22 N.I.Gem.		
gesperst wegens :	niet gesperst	
vroegere werkring:		
diplomas :		
indruk :	flink	
bijzonderheden:		
gezondheidstoestand:	goed	
alg. opmerkingen :		

Handwritten notes: 9-4-43 naar, 9-5-43, her. sp. Wilk, 38355

Van Eva is bij ons niet bekend dat zij in Kamp Vught gevangen heeft gezeten. Wel dat zij in Kamp Westerbork gevangen heeft gezeten. Tot 11 mei 1943 zat Eva Israel-Weijel gevangen in Kamp Westerbork. Dat is de datum dat zij naar Sobibor is getransporteerd en daar op 14 mei 1943 is vermoord.

O. Martinetsingel 15

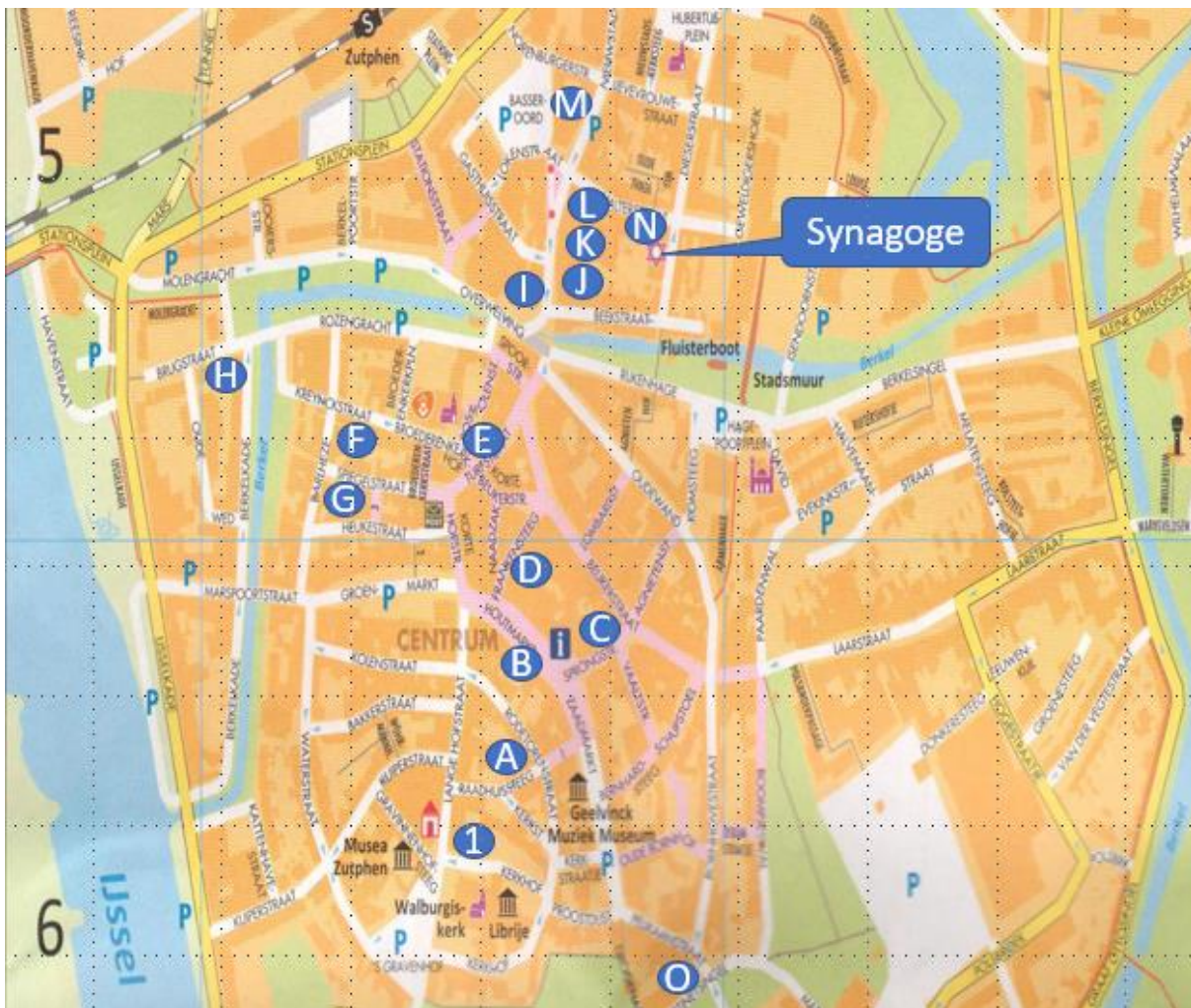
Hier woonden Leon Philips met zijn vrouw Henriëtte Esther Noach. Leon (1890) en Henriëtte Esther (1893) waren de ouders van de dochters Ester Mietje 'Elly' Philips, geboren op 25 oktober 1919 en Mietje Henriëtte Philips, geboren op 25 juli 1921. Beiden overleefden de oorlog. Elly overleed op 12 januari 2009 in Amsterdam en Mietje overleed op 1 juli 1999 in Amersfoort. Leon was al voor de oorlog gepensioneerd. Hij werd tijdens een razzia opgepakt en Henriëtte werd tijdens haar onderduik verraden. Zij is op 22 oktober 1942 in Auschwitz vermoord. Zij bereikte de leeftijd van 49 jaar.

B. de Metz, Israëlitisch leraar bij de Joodse Gemeente te Zutphen, ontving achtereenvolgens drie brieven in 1941, gedateerd 30 oktober, 5 november en 15 november. In deze brieven deelde de Joodse Raad namens de Sicherheitspolizei mede, dat samen met Leon opgepakte

personen tussen 14 oktober en 1 november 1941 ten gevolge van 'hersensbeschadiging' waren overleden in Mauthausen. Later zou blijken dat van de bijna 1000 joden die in 1941 naar Mauthausen waren gedeporteerd er in januari 1942 niet één meer in leven was.

Leon is op 18 oktober 1941 in Mauthausen vermoord. Hij was toen 51 jaar.

De route in beeld

Beginpunt is nummer 1, De Burgerzaal.

De route start bij letter A en kunt u lopen in alfabetische volgorde'

Eindpunt is letter O en dan bent u weer terug in de buurt van de Burgerzaal

Wandeling langs de Stolpersteine voor de Joodse bewoners in de Schilderswijk

Op 29 april 2022 zijn op initiatief van buurtbewoners samen met de nabestaanden voor de tweede keer een aantal Stolpersteine gelegd in de Zutphense Schilderswijk. Stolpersteine ('struikelstenen') zijn handgemaakte messing steentjes waarmee we de slachtoffers van het nationaal-socialisme rond en tijdens de Tweede Wereldoorlog herdenken. De Duitse kunstenaar Gunter Demnig startte dit project in 1993 en inmiddels liggen er in heel Europa herdenkingsstenen. Deze wandeling voert langs de Stolpersteine die in de zomer van 2021 en in het voorjaar van 2022 in de Schilderswijk zijn gelegd. De verhalen van de Joodse bewoners in deze wijk zijn gebundeld een boekje 'Joodse bewoners in de Schilderswijk Zutphen - Een zoek- tocht naar verhalen'.

1. Familie Norden-Warnsveldsweg 52

Sara woont als kind met haar familie aan de Barlheze. Na haar huwelijk met Joel Norden in 1934 komen ze aan de Warnsveldseweg te wonen. De ouders en broer van Sara wonen ook in de buurt, aan de Ruysdaelstraat 2. Zoon Koosje is ook vaak te vinden bij zijn opa en oma. Hij zit ook op de Joodse school in Zutphen. In januari 1943 wordt het gezin met de 7-jarige Koosje weggevoerd naar Auschwitz en vermoord.

2. Familie Kurzmann - Warnsveldseweg 54

Heinrich (Heinz) wordt geboren in Wenen en verblijft in ieder geval vanaf 1925 in Nederland. Waarschijnlijk wilde hij doorreizen naar New York. In Zutphen gaat hij werken als kantoorbediende. Hij trouwt in 1934 met Ilse de Levie uit Gorssel. Na hun huwelijk vestigen ze zich aan de Warnsveldseweg. Beiden worden zij in 1943 via Westerbork naar Auschwitz weggevoerd en vermoord.

3. Familie Hanouwer - Ruysdaelstraat 2

Jacob en Anna wonen met hun zoon Abraham. Dochter en zus Sara woont met haar gezin aan de Warnsveldseweg. De jongere broer van Jacob, Carel, woont aan de Jan Steenstraat 10. Beide broers zijn veehandelaar. In 1941 overlijdt Jacob. Moeder Anna wordt weggevoerd

en vermoord in Auschwitz. Zoon Abraham komt om in Schoppinitz, een van de werkkampen voor Joodse dwangarbeiders.

4. Familie Aussen - Ruysdaelstraat 24

Bernard woont hier met zijn vrouw Rosa. Hij is zelf opgegroeid in Steenderen en trouwt met de Duitse Rosa Meijer. Eerst wonen ze nog in Duitsland, maar in 1934 komen ze met hun vier kinderen in Zutphen wonen. Vanaf 1935 wonen ze op dit adres, waar Bernard loodgieter is. Van de kinderen blijft alleen dochter Herta in Zutphen wonen, aan de Laarstraat 92. Zij gaat regelmatig op bezoek bij haar familie in Bronkhorst en Steenderen. Op deze foto uit 1941 staat zij

met veerknecht Hendrik Bleumink. Zoals beloofd, stuurt ze de foto aan Hendrik Bleumink en dankzij zijn familie blijft deze foto al die jaren bewaard. Bernard en Rosa komen – net als hun dochters Herta en Edith – om in Auschwitz. Zoon Hermann wordt vermoord in Buchenwald. Alleen oudste dochter Betty overleeft de oorlog.

5. Familie Cohen - Ruysdaelstraat 36

Drie generaties naast elkaar: grootmoeder Grietje de Groot-Akker, moeder Vrouwchje Cohen-Muller en dochter Greta Sonja Cohen. Na het overlijden van haar man in 1939, moet Vrouwchje Cohen, de dienstwoning in Hoogeveen verlaten. Samen met haar kinderen Frits en Greta Sonja, verhuist ze naar Zutphen. Zo woont ze dichterbij een zwager, die in Hengelo Gld. woont. Frits gaat naar een Joods Lyceum in Arnhem en reist iedere dag op en neer. In december 1942 worden Vrouwchje en Greta Sonja vanaf dit adres opgepakt. Ze zitten op het eerste transport naar Sobibor van 2 maart 1943. Bij aankomst op 5 maart worden zij vergast. Terwijl zijn moeder en zusje worden opgepakt, weet Frits te ontsnappen. Hij duikt onder op verschillende adressen en overleeft zo de oorlog. Oma Grietje was in oktober 1942 al opgenomen in de psychiatrische inrichting Groot Graf-fel. Met de andere patiënten wordt zij in april 1943 naar Westerbork vervoerd. Als ze het transport al heeft overleefd, dan is ze op 23 april 1943 in Sobibor vermoord. Haar naam staat vermeld op de plaquette die op de poort van Groot Graffel is aangebracht.

6. Familie van Gelder – Teniersstraat 12

De van oorsprong Duitse Bertha trouwt in 1897 met de Zutphense veehandelaar Joseph. Samen krijgen ze drie kinderen; Suzanna, Abraham Albert en Elisabeth.

Suzanna woont met haar gezin in Oss, maar komt in juli 1939 nog met haar dochttertje Florence op bezoek. In het babyalbum van Florence staat een foto van een trotse opa en oma met hun kleindochter, genomen in hun achter-tuin. Het babyboek blijft via burens van Suzanna bewaard en is te vinden in het archief in Oss. Net als moeder Bertha, werkt Elisabeth ook bij de posterijen in Zutphen. Joseph overlijdt in 1940. In 1943 worden Bertha en Elisabeth vanaf dit adres weggevoerd naar Sobibor waar ze zijn vermoord.

7. Familie Günzburger - Rembrandtstraat 6-8

Tot april 1939 woont dit gezin in het Duitse Landau in der Paltz. Vader Siegfried is handelaar in ruwe tabak en richt hiervoor in 1922 een handelsmaatschappij op.

Dochter Irmgard gaat er naar een meisjesschool voor zowel protestantse als Joodse meisjes. Ondanks het verbod kregen 25 Joodse meisjes hier tot 9 november 1938 les. Als de nazi's systematisch het leven van de Joden in Duitsland onmogelijk maken, komt de gedachte op te emigreren. Een verre verwant van moeder Karoline (Lilly) woont in Amerika en ze nemen contact op. Hij is bereid voor één persoon garant te staan en ze besluiten dat dat hun zoon Werner is. Op 24 juni 1938 arriveert hij, als 16-jarige, in New York. De rest van het gezin vlucht op 15 april 1939 naar Nederland. Bedoeling is om vanuit Rotterdam door te reizen naar Amerika, maar dit plan mislukt als alle Joodse vluchtelingen Rotterdam moeten verlaten. Via bemiddeling van het Joodse Comité voor Vluchtelingen komen ze in 1940 in Zutphen terecht. Ruim twee jaar huren ze kamers op dit adres.

In oktober 1942 wordt het hele gezin naar door-gangskamp Westerbork gebracht. Op 18 januari 1944 zijn ze op transport naar Theresienstadt gezet om uiteindelijk in Auschwitz aan te komen. Vader Siegfried wordt op 7 juli 1944 in Auschwitz vermoord. Moeder Lilly en dochter Irmgard worden overgebracht naar KZ Stutthof (in het noorden van Polen) waar ze op 28 februari 1945 eveneens worden vermoord.

8. Familie Heilbronn - Rembrandtstraat 12

Regina, het dochtertje, is slechts 2 jaar als zij in 1942 vanuit deze woning met haar ouders Alexander en Rika wordt weggevoerd naar Westerbork. Haar vader Alexander groeide op in Lochem in een gezin van veehandelaren. Ook hij werd veehandelaar en kon in die tijd zijn koeien nog vlakbij huis laten lopen. Voorbij de Albert Cuijpsstraat was nog geen bebouwing en alleen weilanden. Het gezin woonde eerst op nummer 13, maar verhuisde rond 1940 naar nummer 12. Vanuit Westerbork stuurt het gezin in september 1942 een brief aan de familie Bruggink die op nummer 9 woonde. Later volgt vanuit Westerbork nog een snel geschreven briefje van een paar regels: *“Lieve buren, We zijn reisklaar voor de grote reis van 3 dagen en 2 nachten. We zijn vol goeie moed en zijn alle 3 goed in orde. Hierbij de bonnen en wat geld wat ik nog in de tas had. Tot wederziens. Groet alle bekenden, fam.H.”*. Het hele gezin wordt in Auschwitz vermoord.

9. Jane Krukziener - de Groot - Rembrandtstraat 22

Op dit adres woonden vader Max, moeder Nanny en zonen Nico en Bram. De moeder van Max, Jane, woont bij hen in. Ze was weduwe en ging tijdens de bezetting naar haar zus in Hengelo. Samen kwamen ze in april 1943 in Vught terecht. Vandaar gingen ze naar Westerbork en toen op transport. Op 14 mei 1943 wordt zij op 76-jarige leeftijd vermoord in Sobibor. Haar zoon Max overleefde met zijn gezin de oorlog door onder te duiken. Eerst bij het echtpaar De Swart aan de Hobbemakade 43.

Later op adressen in Harfsen en 't Joppe. Vlak na de bevrijding op 8 mei 1945 maakte de familie een foto voor het kippenhok in 't Joppe. Nico had geen kle- ding meer en draagt hier het uniform van een Canadese sol- daat. Na de oorlog vestigde het hele gezin zich weer op Rembrandtstraat 22

10. Familie Hanouwer - Jan Steenstraat 10

Hier woonden Carel en Clara Hanouwer met hun zoon Abraham. De broer van Carel, Jacob, woont aan de Ruysdaelstraat 2. Carel woont zijn hele leven al in Zutphen en is net als veel van zijn familieleden, veehandelaar. In 1916 trouwt hij met Clara. Naast

zoon Abraham hebben ze nog een dochter Jenetta (Jeannette) die als leerling-verpleegkundige in de Joods psychiatrische inrichting het Apeldoornsche Bos werkt. In oktober 1936 ontsnapt een van de stieren van Carel en zet de hele binnenstad op stelten. Dit haalt het regionale nieuws. Zoon Abraham overlijdt in 1943 in het werkkamp Schoppinitz in Polen op 27-jarige leeftijd. Een jaar later worden Carel en Clara in Auschwitz vermoord.

11. Familie Weijel - Jan Steenstraat 15

Joseph en Elisabeth wonen hier met hun kinderen Joseph, Izaak en Carolina Johanna. De ouders van Joseph hadden een slagerij aan de Barlheze 44. In 1928 trouwen Joseph en Elisabeth. De oudere broer van Joseph, Abraham, woont aan de Rembrandtstraat. Joseph werkt als veehandelaar en slager. Het hele gezin is in oktober 1942 in Auschwitz vermoord. De kinderen waren toen 12, 10 en 6 jaar.

12. Familie Levie - Hobbemakade 53

Salomon is grossier in schoolbenodigdheden. Na hun huwelijk in 1918 wonen Salomon en Francina eerst nog in Rheden. Francina is opgegroeid in Warnsveld en haar zussen wonen in Zutphen. Als in augustus 1929 zoon Abraham wordt geboren, dan woont het gezin al aan de Warnsveldseweg 32. In 1936 verhuizen ze naar de Hobbemakade. Vanuit een Nederlands werkkamp stuurt Salomon nog post naar dhr. Koster uit de Frans Halslaan 16. Zijn overlijdensdatum en -plaats zijn onbekend. Francina en de dan 13-jarige Abraham zijn in oktober 1942 in Auschwitz vermoord.

13. Familie Wolf - Frans Halslaan 68

De van oorsprong Brabantse Benjamin Wolf werkte in de chemische fabriek aan de Laarstraat 77. Zijn echtgenote Sara Wolf-Koppel was de dochter van de eigenaar van deze fabriek. Later werkten ook hun zoons Herman en Jacob in deze fabriek. Herman was lid van de plaatselijke schaakvereniging 'Caissa' en was een hele goede schaker. Regelmatig speelde hij wedstrijden en oefende hij thuis bij de familie Withuis in de Ruysdaelstraat. Hij werd een goede vriend van Ber Withuis, die later ook een bekend schaker werd. Allen zijn in 1943 vermoord in Auschwitz.

14. Familie Meijers - Frans Halslaan 64 & 66

De broers Jacob en Herman Meijers woonden aan de Frans Halslaan 64 en 66. Opgegroeid in het Gelderse Hengelo vestigen ze zich met hun gezinnen in Zutphen. Jacob werkt als journalist bij de Graafschapbode en Herman is een gerenommeerd kostuummaker. Hun trotse moeder Jetta legt in 1928 de eerste steen van huisnummer 66. Een foto is bewaard gebleven. In de serre van nummer 66 werd een tijdje les gegeven aan Joodse kinderen. Jongere broer Elie die in de Ruysdaelstraat woonde, overleefde met zijn gezin de oorlog. Hij geeft in 1996 een uitgebreid interview door de USC Shoah Foundation.

Daarin toont hij de foto uit ca. 1938 van het 12,5 jarig huwelijk van Jacob en Roos. Het is de enige foto waar het hele gezin op staat.

De route in beeld

De adressen op een rijtje

1.	Familie Norden - Warnsveldsweg 52	Onthulling op 29 april 2022
2.	Familie Kurzmann - Warnsveldseweg 54	Onthulling op 29 april 2022
3.	Familie Hanouwer - Ruysdaelstraat 2	Onthulling op 29 april 2022
4.	Familie Aussen - Ruysdaelstraat 24	Onthulling op 29 april 2022
5.	Familie Cohen - Ruysdaelstraat 36	Onthulling op 2 juni 2021
6.	Familie Van Gelder - Teniersstraat 12	Onthulling op 29 april 2022
7.	Familie Günzburger - Rembrandtstraat 6-8	Onthulling op 2 juni 2021
8.	Familie Heilbronn - Rembrandtstraat 12	Onthulling op 2 juni 2021
9.	Jane Krukziener - de Groot - Rembrandtstraat 22	Onthulling op 2 juni 2021
10.	Familie Hanouwer - Jan Steenstraat 10	Onthulling op 29 april 2022
11.	Familie Weijel - Jan Steenstraat 15	Onthulling op 29 april 2022
12.	Familie Meijers - Frans Halslaan 64 & 66	Onthulling op 2 juni 2021
13.	Familie Wolf - Frans Halslaan 68	Onthulling op 2 juni 2021
14.	Familie Levie - Hobbemakade 53	Onthulling op 29 april 2022

De Stolpersteine voor de familie Weijel van Rembrandtstraat 10 zijn al in april 2014 geplaatst op initiatief van een oud-bewoonster. Het verhaal van de familie Weijel is te lezen in het boekje 'Joodse bewoners in de Schilderswijk Zutphen - Een zoektocht naar verhalen'. In dit boekje zijn alle verhalen gebundeld. Het is te leen in Bibliotheek Zutphen of digitaal op te vragen via het mailadres schilderswijk75jaar@gmail.com.